

Наркодиспансерден репортаж

КОРГУНЧУГ АЙЫЛДЫҢ АСПААНДА

Хоорай автобусунун эң сөөлүндө доктаамына душкеш, хыраоланган кышкы туман өттүр, ырактан ынаар куураып көстүр үш каът эмнелгеге, чүнүч хайы таварсааны, кымнар ынаар албаданыл дээр ышкаш айтырылгара хары дилеп, доаныл бодоп, сайгарылгара кылып чораша, чедип келгеними эскербейн барып-тыр мөн. Шинчилей араак көрүп турарымга, өске эмнелге албан черлеринден ылгалып турар демдектери-ле хөй чер болду. Бирги каттан үшкү каътка чедир демир көзөнөктөр-биле сөңга, хаслгаларны дуглаан, шоочалоан эжикти ажыдып, кымга келгенин ылавылсн турар кылдыр бир ажылчынын тускайлап бажыглан. Келген хөзээми ол угбайга допчулай тайылбырлаарымга, улуг эмчи-же сөс чедирип чоруткан соонда, эмчилер өрээлинге чедип кээр кылдыр чалады.

Республиканың наркологиа диспансери. Мында наркоманнарны, токсикоманнарны база арагачыларны эмнел турар. Эмнелгениң улуг эмчиси Ирина Опаносовна Бадрыг республикада ол талазы-биле байдал нарны дээрзин мөңзө таныштырды. Диспансериниң учедунда республиканың бүгү кожунунарында база Кызыл хоорайдан нитизи-биле 1000 ажыг аарыг, аарыг берип болур дээр бөлүктө 900 ажыг кижилер барын эмчи сагыш аарып чугаалааш, бо сан-чурга-гайлар чылдан чылче өзүп турары чүдөн артык коргунчуг дээрзин айтытты. Эмчиниң дүвүрелиңге катчып, бистиң бурун тыва червиске туруп көрбөз бо коргунчуг калчаа аарымдан кижилер чүгө эки туразы-биле аарып турарыл дээрзинге тайылбырны бээрин кыздып көрөлиңер.

Делгем-делгем хову, шынаарларын Тываныстың хөй-ле гектар шөлдеринде "чыды чашпан" деп алаарыкыс черлик сивен — коволияның эдбэ-биле үгени наркоманияның нелтээрэриңге идиг болганы чугаажок. Ол ыңдыг чашпаны чыггаш, болбаазыраткаш, ашка кылдыр хуулдуруп алыр-биле чүгө 10-20 кижилер эвес, а организааттыганын тускай бөлүктөр ажылдап турары сөөлү үеде билдинген. ТР-ниң Иштики херектер яамызы, я парлагга албанын меделээри-биле алырга, бистиң республика наркотиктиг бүдүмелдерин сандып-саар талазы-биле Россияда мурунку одуругда чоруп турар регионга хамаарып, харын-даа ортумаак россияй саннардаан угжок ажып турар. Ол дээрге чурттакчы чонуну санымга дүүштүр кылган түвнелдерди. Сөөлүг оң чылдарда наркотиктиг бүдүмелдер ап чораш тустурганарың саны 41 каттап өскөн. 1988

чылда иштики херектер органы 110 херектерин оттурган болза, 1998 чылда 745 херекти оттурган. А энне рекордтуг болган чыл — 1997 чыл. Ол чылны милиция ажылдакчылары наркоманияга хамаарып 1100 кемниг херектерин илередип, 1 тонна 117 килограмм (!) янзы-бүрү наркотиктиг бүдүмелдерин хавырган. Наркобизнес чүгө Тывада эвес, а бүдүн Россияның девискээринде шапкыа "хөжүп" кел чыдыр. Бистиң Тывасыска хамаарыштыр алырга, эжелекчи чашпан — коволия тараа-быдаа, культурулгү үнүштөр үгөн турар ужурулгү шөлдерин шывап, чылдан чылче алгып бар-ла чыдыр. Оон мурунда чылдарда бок сивенер үгөн шөлдерин арыглап, чок кылып турган болза, амгы үеде күөскөчн органнарда ыңдыг "хостуг" ашкалар чок болуп турар. Оон аңгыда, "кара алдының" бүдүрүкчүлери чиг эдич чымп алгаш, херим, кажааларыңың иштиңге болбаазырадып

турда, ооң үрезинери чер бурзүүнде тарал үнүп турарың чылдагааны-даа ол. А ол "кара алдының" сайгарлыкчылары кымнар деп бо-даар силер? Бир эвес чадалай салыр чүве болза, эн алаанда ажыл чок кижилер, а эн үстүдө хөй акша-төгерикти холунда тудуп олурар — наркоманияның баштыны бооп чадаас. Ажыл чок кижилер амдырап-чурттаарыңың, ажы-толун азыраарыңың аргазын тып, чыдыг чашпаны чыггаш, эвээш-биче-даа болза, ашкага чедирип алыры кызып, кол чагыкчы азы хереглечи — наркоман кижиге садып, артын Саян артында хоорайларже ажырып, артык ашканы "хөдүп" ап турарын чажыргаш-

Бо чылдың сентябрь 20-де диспансерде урутлар салбыры ажыттыңган. Ам бо хүнде ында 10-12 хар аразында 10 оол эмнедип чыдыр.

даа канчаар. Иштики херектер яамызы Эрткен чылдан 11, а бо чылдан 9 айларында 16 "сайгарлыкчы" бөлүктөрүн илереткен. Оларын 3-ү организааттыганын тускай бөлүктөр дээрин ителгеден тодарат-

Бир "дозаны" сыкырттып алырыңга 100 рубль херек. А хүнде 500-600 рубльди кайың-даа болза тывар апсар.

тыгын. Бо "сайгарлыкчылар" Хакассыда, Новосибирск, Иркутск областтарда база Красноярск крайда "чагыкчыларга" "кара алдының" саарып, хөй түнүгү ашкалардан аңгыда, "Волга", "Жигули", "Нива", "Газель" болгаш өске-даа маркаларын автомашиналары-биле санажып ап турганын илереттинген. Шап ол наркобизнесин сайгарлыкчыларың бүдүрген продукцияны ажыглааш, оон аспаанда үнүп чадаан хереглечилерин чүгө кезек-чамдызы бо эмнелгеде эмнедип чыдыр ол. А тутурбайн турары та чеже. Бо хүнерде диспансериниң наркологиа салбырында аарыг 20 кижиге чыдыр. Олар шупту куш-шылаадың, угаан-медерелин

чечектелишкин үезинде хып дээр анык чалылар-дыр. Мында аарыг кижилериниң хөй кезин "гашишизмден аарыг" деп диагнозтуг. Гашишти доктаамал ажыглааныңдан организм суларат, сагыш-сеткил, угаан-медерел үрелип, харын-даа солуудат, тенеке аарыг берип болур дээрзин эмчи тайылбырлады. Энне коргунчуг чүве чүл дээрге сөөлү үеде наркоманиядан аарып турарларын ортумаак назыны аныксаан азы өскээр чугаалаарга, элээди школачылар бо хоран ошту шенеп эгелээни эки чүвеге жаван-даа чедирбес. Бо чылдың сентябрь 20-де диспансерге 18 харга чедир урутлар чыдыр салбыры аңгылап ажыткан. Ында бо хүнерде

Эң-не рекордтуг болган чыл — 1997 чыл. Ол чылны милиция ажылдакчылары наркоманияга хамаарып 1100 кем-херекти оттуруп, 1 тонна 117 килограмм (!) янзы-бүрү наркотиктиг бүдүмелдерни хавырган.

ганизминиң негелдезин түр када хандырып алырлар. Чагыс наркоманы эмнелге албаныңга чеже ашка херегл? Наркоманың ханыңны арыглаашкынын кылар дамдыларды эм-

Тываның "саарлыкчылары" "кара алдының" садып-сайгарып, хөй түнүгү акшадан аңгыда, "Волга", "Жигули", "Нива", "Газель" болгаш өске-даа маркаларын автомашиналары-биле санажып турганын ителге тодараткан.

нер, сулараан организмни күш кийр сыкырттып витаминер, хоолулуг чечнер, чыдыр орун-дөжек, хайгаарат, эмнеп, ажаап турган эмнелге ажылдакчыларың куш-ажыл төлевирин санал түнээр чүве болза, эвээш эвес сан-түнөр үнер. Ыңчалза-даа эмнелгеде аарыг кижиге аңдузаны халас чедирип турар, телебирлиг чүүлдер бар-даа болза, бо үеге чедир чагыс-даа кижиге ашка төлөп көрбөз. А героинни салып алгаш, хүнүң нормазын салдынып алыр-биле олар акшаны кайың-даа болза, тып алырлар деп үстүдө база айткан мөн. Бо коргунчуг аарыгын тулазында дүшкөн аарыг кижилериниң саны бистиң чуртта (Россияда) 3 млн. чедип турар. Бо дээрге наркологиа диспансерлерде болгаш иштики херектер килдистеринде демделгетинген кижилериниң саны-дыр. А "кара даны"-би-

Айлон МОНГУШ.

ХУНДУЛУГ НОМЧУКЧУЛАРГА "ШЫН" СОЛУННУҢ 2000 чылда чагыдылганың доостурунга чедир чүгле 4 хонук арткан. ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАРИ

- ОЛ:
* БИСТИҢ ТӨӨГҮВУС
* БИСТИҢ АМЫДЫРАЛЫВЫС
* ДААРТАГЫ ХУНЧЕ БАЗЫМЫВЫС
* САГЫШ-СЕТКИЛ ИЛЕРДИКЧИЗИ
* ДЫЛЫВЫСТЫҢ БАЙЛАА, АРЫЫ.

КАЙЫ КОЖУУН ТИМЛЭЭРИЛ? Солун, сеткуудерниң Чаа 2000 чылда чагыдылганы чоруп турар. Чартык чылдың чагыдылганы декабрь 25-ке чедер, ыңчангаш саныг хонуктар арткан. Келир 2000 чылда республиканың чагыс улуг солугу "ШЫН" 75 харлаар, төгү талазы-биле ап көөр болза, узун, солун орук. Ол юбилейге уткуштур солунуң редколлегиясы кожуннарда харылаа бедирлериниң аразыңга ЭҢ ХӨЙ ЧАГЫДЫЛГАЛЫГ КОЖУУН ДЭЭШ чарышты чарлаарын шиттирлөөн. Бирги черин алгы кожунуң харылаа бедиринге — 1000 рубль. Ийги — 800 рубль. Үшкү — 600 рубль. Шаннады тыпсыр көрдүнгөн. Кожуун чагыразының даргалары, харылаа ажылдакчылары, хүвүдүг тыва чоңуус, чартык чылда "ШЫН" солунуң шанналы дээр. ЮБИЛЕЙНИҢ ЧАГЫДЫЛГАЛА илелкейгир киржиринери кыйгырдывас. Силерниң чагыдылганың солунуңуң келир чылгы салым-хузуу улуг хамаарылгалыг дээрин утпаныр! РЕДКОЛЛЕГИЯ.

ПОРУЖАТТЫҢ ХУНУҢЕР-БИЛЕ! Бистин эргим, хүвүдүг честевис Моодыр-оол Монгушчак ДАНЗЫН бо хүнерде 60 харлап турар. Кан дег калыкшылы, өөрүшкүзү, бижиг тура сорукту күзөвшан, дараазында одуруларны бараалгатывас: Чүү-даа чүвээ торулбас деп Чүтлендирип, чагып көрөдүн Чуртталганың айткычы компас болуп, Чуржуларны бистерлерни сорук кийди. Алдан арты амыр ора, Аар-дыр деп болаваны Амдырал хуулганың бистин-биле кады көрүп, Ам бир алдан чылдан чуртта, честе! Чуржааттары Натант-оолдор, Лопсаннарның өг-бүлелеринден.

АКБ СБС-АГРО-нун Тывада девискээр аайы-биле филиалы Туран, Чадаана хоорайларда Эрзия, Бай-Хаак, Самагалдай, Хандагайты, Тээли, Тоора-Хем, Суг-Аксы, Сарыг-Сеп, Мугур-Аксы, Кызыл-Мажалык суурларда НЕМЕЛДЕ ОФИСТЕРИН хаарын дыңадып тур. Ынды шыжалдыгы кижилер Тыва Республиканың өске банкларыга атар саннарны ажылдап алырын делвисин. АГАР САННАРНЫ АКБ СБС-АГРО-БУРЯТИЯ деп Тывада девискээр филиалың Кызыл хоорайда немелде офисинге ажылдап ол болур, бо офис бодуну садып алыкчыларыңа, өскелерге-даа банкның чаа реквизииттерин дыңадыр. Тайылбыр алыр телефону 1-10-42.

Окпан-оол Очурович КҮЖҮГЕТТИҢ адыңга 1992 чылдың сентябрь 14-те "Тыва автотранс" УКК-ның тывыскаан "ВС" категорияның № 0505652 херечилеги чыткенин барым-даалааш, ону күш чок деп санаар.

СПИД — ХХ ЧҮС ЧЫЛДЫҢ ХАЛАВЫ

ДЫҢНА, ӨӨРЕН, ЧУРТТА!

Делегейниң барык 200 ажыг чурттары СПИД-ке удур демисел ажылы каттыштырып, бүгү күштерин мөөнвээрэ-биле "Дыңна, өөрөн, чуртта!" деп кыйгырыгыны ала-биле бо хүвүң демелдеде эрттирген. Анык кижилерин, бистиң ажи-төлдериңисти кадыг айтырылгара дүвүрөдип турарың, оларны санал-овалын дыңаап тургаш, оларга чүү херегл деп чүвени угаан билеп алгаш, боттүг дузаны чедирери амгы үеде кол айттыгы болур ужурулгү. Кижиге бурзүз бот-боттарың хүвүдөжип, дузалажып, деткажыры, ВИЧ-халдавыр-дан кавчара камгалаарың база чанываста ВИЧ-халдавырдыг кижилер-биле калы-кожа чурттал турар болганываста, олар дээш сагыш

човангыр, аңгылаашкын чок чурттаар кылдыр кыйгырып турар кыйгырыг-дыр. Чер деп бомбуректин миллион-миллион чурттакчылары СПИД аарың база ВИЧ-халдавырны эдилеп чоруурлар. Ыңчангаш бо чылдың декабрь 1-ни демнелгениң хүвү болдулар сорулга-биле кижиге бурзүзүң угаан-сарылың оттурарыңче болгаш халда-вардыг бо аарыгынч делегейде кончуг дүрген нелтээр турары кончуг нарын байдал-да келген деп чүвени угаадырыңче уланган. Сөөлү бо хүнерин сан-чургаайы-биле алырга, делегейде 33 млн. ажыг ВИЧ-халдавырны эдилекчилери бар бооп турар. Оларны 70 хуузу 25 харга чедир назылг анык кижилер дээрин дүвүрөңчиг. Хүде-

реп, тарап турар байдалын социалдыг айыл деп Россияда меделгезин. Бистин Тыва база өске девискээрлерден чыдып калбаан. Бо чылды ВИЧ-халдавырны 8 эдилекчилериниң бары илерезин. Тываның СПИД-ке удур демисел Төвүңүң специалистери чон ортузунга тайылбыр ажылдарын калбаа-биле чорудуп турар. Эмчилерге болгаш башкыларга немелде биылгери берип, бүгү күштерин анык болгаш школа назылгаларже угландырып, 2 каттап социалдыг шыңчыл ажилдарын кылган. Шинчилелдерни түвнелери чүүү көргүскенил дээрге бо аарыгын канчаар тарап нелтээрээр, кандыг үеде айылдыг болуру база аарыг

улустун саның дүрген өзүп турарыңдан чон сестип, дүвүрөп турары илерезин. Анык-өскениң энне айылдыг бөлүк деп санап турар бис. Чүгө дээрге олар наркотиктиг бүдүмелди бир дугаар сыкырттынып, эр-ээрэжен чорукту шенеп эгелээр назын үези-дир. Ыңчангаш аныктар ортузунга ВИЧ-халдавырны чыпырып алырың айымы улуг. Алкоголь болгаш наркотиктиг бүдүмелдер ВИЧ-халдавыр-

Бир эвес ВИЧ-халдавыр "бар", "чок" деп дадыгалап чоруп болзуңара, азы ынаар чедип, тайылбыр алырын билбес болзуңара, бо телефоннарже долгыпкаш, сүмени ал болур саяар. Телефоннар: 6-17-28, 6-19-34. Тываның СПИД-ке удур демисел Төвү. Д. ОНДАР.

Спорт

НОВОСИБИРСКИДЕ Тыва Республиканың бокска улуг тренери Шолбан Дандарың дыңаатканын езугаар алырга, XXVII Олимпий оюнарыңа белеткеп турар Саян Санчат өөредилге-тренировказын бо хүнерде Новосибир-

XXVII ОЛИМПИЙ ОЮННАРЫҢГА УТКУШТУР

скиде эрттирип турар. 2000 чылда болур Олимпий оюнарыңа белеткенип турар ча адикчы Елена Достай, Саян Санчат, хостуг хуреш мөгези Чечен-оол Монгуш Тывадан ырак черлерге, ылангың даштыкыже өөредилге-тренировказын эрттире бербес болза, Улусчу чогаадыла бажы-ныр бо чылдың декабрь 24-те болур "Спортчу эдита—

1999" кежээге кээп киржир. ШИЛИНДЕК ЭЛЭДИЛЕР Бокска республиканың биригери дээр бо чылдың декабрь эгезинде маргал-дааларга Күлер Монгуш (дензизи 45 кг), Николай Монгуш (дензизи 42 кг), Саян Салчак (дензизи 51 кг) чемпионнаан. Тийлекчи бо элээдилерниң кайызы-даа Олимпий кур-лавыр училищезиниң сур-

гууларды. Кыйгы "Аныктар наркоманияга удур" шимчээшкын-биле маргалдаалар чер-черде эгелер ора. Ук шимчээшкын кыйгызы бисте база чедип келген. Бокска республика маргалдааның кийги черин элээр Арсен Донгак Кызылга чокта болган "Аныктар наркоманияга удур" маргалдаага

Кызыл хоорай, Красноварыскаа, 100, ыдыкск 667000. ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чаага болгаш "ШЫН" солун редакциязының коллективы. Кол редактор Саян МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈА КОЛЛЕГИЯЗЫ: Мадыр-оол Калчан, Алдын-кыс Монгуш, Сергей Хертек, Таан-оол Хертек. РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; кол редакторуң оралакчымы — 3-33-91; секретариат — 3-36-82. Солун келбейн барганда дараазында телефоннарже долгаар: 3-14-94, 3-57-92

КИДИСТЕР: Нитилен-политиктиг килди — 3-39-15; Меделер албаны — 3-34-98; Бухгалтерия — 3-41-16; Солун неделдаа үш каттап үнер. Хемчээли 2 парламал ама. Тиражы 3846. Чагыг 96.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 КБ "Тувакредит", ИНН — 1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729. Солун Россия Федерациязының Парлаага болгаш массалыг информация чепстериниң талазы-биле хоолжулгудуагының чорудулганыңа контроль болгаш бүрүткелниң Тыва девискээр эгелелиңге бүрүткеттинген. Бүрүткеттерин дугаары Т 00007. Солунда парламаттың материалдарың авторларыңың болгалары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айттыңган саннар болгаш өске-даа фактылары, дыңадылганы дээр авторлар боттары харылаар.